

Jakub Kosek

Uniwersytet Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ORCID: 0000-0001-7664-4599

Po śmierci idola. Od przestrzeni tanatycznej do nekrografii medialnej

Uznaje się, że zmarły nie jest już dłużej zwyczajnym żyjącym, prznosi się go bowiem, poddaje specjalnym obrzędom, składa w ziemi lub pali. Istnieje zatem pewna realistyczna świadomość śmierci, którą można odkryć w danych prehistorycznych i etnologicznych odnoszących się do nieśmiertelności: nie jest to znajomość „istoty” śmierci, ta bowiem nigdy nie była i nigdy nie będzie poznana, ponieważ śmierć nie ma „bytu”: jest to znajomość realności śmierci. Jeśli śmierć nie ma „bytu”, to tak czy owak jest ona czymś realnym, przychodzi, miewa miejsce.

Edgar Morin (1993: 80).

Wprowadzenie

Liczne w ostatnich latach śmierci artystek oraz artystów zasłużonych dla kultury rockowej i metalowej, by wspomnieć tylko Joego Cockera, Davida Bowiego, Iana „Lemmy’ego” Kilmistera, Prince’a, Glenna Freya, Chucka Berry’ego, Chestera Benningtona, Grega Lake’a, Toma Petty’ego, Chrisa Cornella, Malcolma Younga, Charliego Wattsa, Taylora Hawkinsa, Jerry’ego Lee Lewisa, Tinę Turner, Jeffa Becka, a także twórców ważnych dla historii polskiego rocka i metalu – Olgę Korę Sipowicz, Roberta Brylewskiego, Romana Kostrzewskiego czy Andrzeja Nowaka, skłaniają badaczy z zakresu *popular music studies*, ale również krytyków, dziennikarzy i publicystów muzycznych, do podejmowania refleksji nad wybranymi zjawiskami związanymi z tanatoantropologią kultury muzyki popularnej¹.

We wskazanym obszarze istotnymi zagadnieniami oczekującymi pogłębionych omówień są m.in. kulturowe i medialne dyskursy o śmierci twórców(-czyń) muzyki

¹ Podjętą tutaj problematykę można oczywiście rozszerzyć o inne obszary gatunkowe, wskazując wielu ważnych twórców, którzy zmarli w minionych latach.

popularnej; sposoby oraz formy przekazywania informacji o chorobach i zgonach sławnych artystów(-ek) zarówno w tradycyjnych, jak i nowych mediach; selekcja wiadomości dotyczących śmierci muzyków (zgony przemilczane i nagłaśniane); praktyki fanowskie upamiętniające życie i twórczość idoli czy rozmaite hołdy (*tribute to...*) składane przez innych wykonawców, np. poprzez organizowanie koncertów memorialnych czy nagrywanie wspomnieniowych coverów i płyt studyjnych. Dziś kolejnym inspirującym zbiorem pośmiertnych narracji o skomplikowanym statusie ontologicznym są albumy i utwory powstające przy użyciu sztucznej inteligencji. Głośnym przykładem ilustrującym to zagadnienie jest opublikowany 2 listopada 2023 roku utwór *Now and Then* grupy The Beatles, w którym można usłyszeć dokonania artystyczne Paula McCartneya i Ringo Starra, ale także Johna Lennona i George'a Harrisona.

Od wielu lat obserwujemy kolejne formy i warianty mediatyzacji śmierci (Lee 2008), również dotyczące kultury muzyki popularnej (Bennett 2015). Dla miłośnika konkretnego artysty wiadomość o śmierci idola² jest komunikatem szczególnym, może wywoływać rozmaite reakcje o charakterze żałobnym, niejednokrotnie staje się także inspiracją do kreatywnego tworzenia tekstów kultury upamiętniających artystę. Celem niniejszego artykułu jest charakterystyka wybranych zagadnień związanych z turystycznymi podróżami fanów rocka i metalu do „przestrzeni śmierci”. Oprócz nakreślenia specyficznych obszarów rockowo-metalowej tanatoturystyki³, w tekście omówione zostaną również wybrane komponenty medialnych nekrografii. Symboliczne elementy „pośmiertnej egzystencji” metalowego idola zostaną omówione na przykładzie zmarłego w 2015 roku muzyka Iana „Lemmy’ego” Kilmistera. Opracowanie stanowić będzie wstępne rozpoznanie złożonych zjawisk wpisujących się w problematykę tanatoantropologii kultury metalowej, ciągle nieopóźnionej w rodzimych badaniach muzykoznawczych.

Tanatoturystyka jako forma hołdu fanów dla muzycznego idola

Thanatourism jako złożone zjawisko zostało po raz pierwszy scharakteryzowane w jednym z numerów czasopisma „International Journal of Heritage Studies”, w którym opisano m.in. etyczne kwestie *dark tourism*, konteksty historyczne oraz formy tanatoturystyki (Tanaś 2013: 153). W 1996 roku Seaton definiował ją jako „podróż do miejsca, całkowicie lub częściowo motywowaną potrzebą rzeczywistego lub symbolicznego «kontaktu» ze śmiercią, zwłaszcza, nagłą (brutalną). Podróż ta może być wywołana szczególnieymi cechami osoby lub osób, których śmierć jest przedmiotem zainteresowania” (za: Tanaś 2013: 153).

Tanaś traktuje wskazany rodzaj podróży turystycznych jako „pomost pomiędzy śmiercią a życiem, pomiędzy umarłymi a żywymi. Turysta – kontynuuje geograf – jest

² O kategorii idola rozpatrywanej m.in. w kontekście kultu bohaterskiego zob. Jeziński 2021: 103–119.

³ Stan badań dotyczących tanatoturystyki w licznych pracach omawia Sławoj Tanaś (2008, 2013). Zob. też artykuł *Tanatoturystyka – mroczna strona turystyki* (Muszel 2007: 151–168). Problematykę z kulturoznawczej perspektywy omawiano również w ważnym tomie pisma „Czas Kultury” (2017. 4/195).

zachęcany do kontemplacji śmierci mającej wymiar nie tylko religijny, ale również, a może przede wszystkim, społeczny” (Tanaś 2013: 9). Warto wskazać również istotny w tym kontekście wymiar kulturowy. Po wieloletnich analizach problematyki podróży do przestrzeni śmierci badacz zaproponował, aby tanatoturystykę definiować jako „specyficzny rodzaj turystyki kulturowej obejmującej podróże do przestrzeni śmierci w celach poznawczych, edukacyjnych, pielgrzymkowych i rozrywkowych, gdzie przedmiotem zainteresowania turysty jest kultura śmierci” (Tanaś 2013: 185).

Tanatoturystyka, będąca rodzajem turystyki poznawczej, bazuje na dwóch głównych czynnikach: motywie, który uzasadnia potrzebę odwiedzenia miejsca związanego ze śmiercią, oraz przedmiocie zainteresowania, którym może być konkretna osoba lub szeroko pojęta śmierć (Tanaś 2013: 154). Tanaś wyróżnia dwie grupy motywów, którymi kierują się odwiedzający przestrzeń śmierci: związane ze sferą sacrum oraz związane ze sferą profanum. W zbiorze odwołującym się do pierwszej z wymienionych kategorii wylicza się motywy dotyczące religii, tożsamości, empatii i pamięci, z kolei grupa wątków odnoszących się do sfery profanum obejmuje motywy: poznania, ciekawości, rozrywki oraz emocji (Tanaś 2013: 168–169). W przypadku fanów rocka i metalu dostrzec można co najmniej kilka motywów podróżowania odwołujących się zarówno do sfery sacrum, jak i profanum. Szczególnie ważne wydają się motywacje związane z pamięcią, empatią, poznaniem, ciekawością, rozrywką i sferą emotywną.

Kluczową dla problematyki tanatoturystycznej kategorią jest również wzmiankowana wcześniej „przestrzeń śmierci” (*deathspace*), która w tym miejscu definiowana będzie zgodnie z propozycją Tanasia jako:

Fragment przestrzeni geograficznej, w której znajduje się zbiór przedmiotów będących nośnikami znaczeń określających identyfikację kresu życia zarówno podmiotowego (człowieka, zwierzęcia, rośliny), jak i przedmiotowego (rzeczy, przestrzeni), identyfikowanego przez system znaków (symboli). Interpretacja przestrzeni śmierci zależy od czynników kulturowych, społecznych, ekonomicznych, geograficznych (przestrzennych) i czasu. Przestrzeń śmierci jest terminem ogólnym, ale nasyconym znaczeniami, w zależności od określającego je środowiska ludzkiego. Dopiero składowe tej przestrzeni (np. groby, cmentarze, pomniki, muzea) nadają charakter przestrzeni śmierci (Tanaś 2013: 82).

W kontekście przytoczonego zagadnienia przywołuje się również termin „krajobraz śmierci”. *Deathscape* traktowany jako koncepcja krajobrazu „kładzie nacisk na kreowanie miejsca przez formy kulturowe i ich wzajemne relacje z krajobrazami w nawiązaniu do zagadnień teoretycznych i praktycznych związanych ze śmiercią” (Tanaś 2013: 84). Obejmuje zatem „cmentarze, miejsca pamięci, miejsca śmierci, miejsca, w których znajduje się symbol śmierci, w tym sztukę” (Tanaś 2013: 84). Dzieli się go na trzy zasadnicze typy: miejsca śmierci, pochówku i pamięci (Tanaś 2013: 85)⁴.

Fani rocka i metalu odwiedzają rozmaite przestrzenie związane ze zmarłymi idolami. Najpopularniejszym celem tanatoturystycznych podróży są cmentarze, na których znajdują się groby artystów. Jedną z najsłynniejszych tego typu światowych nekropolii

⁴ Zob. też Maddrell, Sidaway 2010; Orzeszek, Rosiek 2022; Perera, Pugliese 2022.

jest Père-Lachaise w Paryżu, gdzie tłumnie przybywają miłośnicy grupy The Doors, pragnący oddać hołd zmarłemu 3 lipca 1971 roku liderowi zespołu Jimowi Morrisonowi. Odwiedzający tamtejszą przestrzeń śmierci fani w osobliwy sposób oznaczają teren wokół mogiły Morrisona, m.in. tworzą napisy i rysunki (często hippisowskie i pacyfistyczne symbole) na pniach okolicznych drzew, nawiązując w ten sposób do działalności muzyka. Poza słynnym rockmanem na cmentarzu pochowani zostali niezwykle zasłużeni twórcy kultury i sztuki, m.in. Fryderyk Chopin, Oscar Wilde, Edith Piaf, Marcel Proust czy Maria Callas.

Inną chętnie odwiedzaną przez tanatoturystów przestrzenią tanatyczną jest cmentarz Forest Lawn Memorial Park na terenie Hollywood Hills. To miejsce, w którym pochowano wielu słynnych aktorów, producentów telewizyjnych i filmowych, sportowców, kompozytorów oraz muzyków, m.in. Michaela Jacksona, Ronniego Jamesa Dio czy Iana „Lemmy’ego” Kilmistera. Warto zaznaczyć, że oprócz fanowskich praktyk związanych z przybywaniem do miejsc spoczynku artystów, na cześć wymienionych twórców realizuje się rozmaite projekty artystyczne, m.in. murale, rzeźby czy pomniki. Dla przykładu, jeden z posągów upamiętniających zmarłego 28 grudnia 2015 roku lidera grupy Motörhead⁵ znajduje się w kultowym już klubie Rainbow Bar & Grill w Los Angeles⁶, gdzie brytyjski wokalista regularnie przebywał za życia. Bar stanowi cel podróży fanów rocka z różnych zakątków świata, jest również ważnym miejscem pamięci poświęconym wielu legendarnym twórcom, jak Jimi Hendrix, John Lennon, Janis Joplin, Keith Moon czy wspomniani wcześniej Jim Morrison i Ronnie James Dio.

Przywołany termin „miejsca pamięci”⁷, wprowadzony przez Pierre’a Norę w artykule *Mémoire collective*, Andrzej Szpociński proponuje rozumieć jako „zinstytucjonalizowane formy zbiorowych wspomnień przeszłości” (Szpociński 2008: 12). Socjolog zauważa, że miejscem pamięci mogło być dla Nory „zarówno archiwum historyczne czy pomnik bohatera, jak i mieszkanie prywatne, w którym spotykają się zazwyczaj kombatancki, by obchodzić uroczystości z powodu jakiejś ważnej dla nich rocznicy” (Szpociński 2008: 12). Chodzi zatem o miejsce „w dosłownym znaczeniu tego słowa, w którym pewne społeczności, jakie by one nie były – naród, grupa etniczna, partia – składają swoje wspomnienia lub uważają je za nieodłączną część swojej osobowości” (Szpociński 2008: 12). Według Nory wyróżnić można trzy wymiary miejsc pamięci: materialny, funkcjonalny i symboliczny (Nora 2009: 9).

W odniesieniu do konkretnych miejsc⁸ interesujących miłośników sztuki rockowej i metalowej warto przyjąć szerokie i metaforyczne rozumienie tej kategorii jako

⁵ Medialny pogrzeb Kilmistera rozpatrywany w perspektywie tanatycznego „ekshibicjonizmu” medialnego został omówiony w innym miejscu (zob. Kosek 2019).

⁶ W serwisach społecznościowych odnaleźć można wiele zdjęć udostępnianych przez osoby odwiedzające klub i chętnie fotografujące się przy pomniku rockmana, zob. <https://www.instagram.com/rainbowbarandgrill/> (dostęp: 5.10.2023).

⁷ Czy też „miejsca wspominania”, „miejsca wspomnień”, „miejsca, w których się wspomina” (Szpociński 2008: 12–13).

⁸ Problematyka funkcjonowania miejsc pamięci w polskiej kulturze rockowej została opisana przez Marka Jezińskiego m.in. w artykule *W pogoni za nostalgicznym mitem rockowego boomu. Festiwal muzyków rockowych w Jarocinie jako miejsce pamięci* (Jeziński 2018: 124–140).

„jakikolwiek znaki i symbole, które skupiają na sobie uwagę, ponieważ podejrzewa się, że są depozytariuszami przeszłości” (Szpociński 2008: 15). Andrzej Szpociński zauważa, proponując rozszerzenie stosowania terminu „miejsce pamięci”, że „zarówno realnym (muzeum, pomnikiem, archiwum, świątyniom itd.), jak i metaforycznym miejscem pamięci przysługują te same właściwości: są one własnością określonych grup społecznych i skrywają w sobie takie lub inne, ważne z punktu widzenia zbiorowości wartości (idee, normy, wzory zachowań). Różnica między nimi – dodaje badacz – polega na tym, że w pierwszym wypadku własność rozumiana jest dosłownie, w drugim metaforycznie, w pierwszym oznacza fizyczną możliwość nawiedzenia określonych miejsc, w drugim możliwość powoływania się na nie jako na własną przeszłość” (Szpociński 2008: 15).

W powyższym kontekście wymownym przykładem jest posiadłość Elvise Presleya w Memphis w stanie Tennessee, powszechnie znana jako Graceland. Budynek, który został wpisany na listę oficjalnego rejestru zasobów kulturowych Stanów Zjednoczonych (National Register of Historic Places, 1991) oraz zaklasyfikowany jako Narodowy Pomnik Historyczny USA (National Historic Landmark, 2006), jest miejscem, w którym mieszkał, zmarł i został pochowany (w części Meditation Gardens) słynny król rock and rolla. W internetowych zasobach odnaleźć można relacje osób, które zdecydowały się zwiedzić tę popularną pod względem (tanato)turystycznym posiadłość, obecnie pełniącą również funkcję muzeum⁹.

Warto wspomnieć również o zbliżonej do miejsca pamięci kategorii „mnemotoposu”, w krajowych studiach kulturoznawczych szerzej scharakteryzowanej przez Stefana Bednarka. Jak zauważa badacz, mnemotoposy są „formą krystalizowania się wyobrażeń społecznych o wydarzeniach z przeszłości utrwalonych w różnego rodzaju wytworach – tekstach kultury, a ich funkcja przechowywania pamięci wynika głównie

W kontekście polskiej kontrkultury zob. także inspirującą pracę zbiorową poświęconą miejscom oporu pod red. Waldemara Kuligowskiego pt. *Miejsca oporu. O kontrkulturach kultury polskiej* (2018).

⁹ Jako egzemplifikację przytoczyć można fragment emocjonalnej relacji muzyka Antoniego Czajkowskiego z podróży do posiadłości Graceland, opisującej m.in. okoliczności zetknięcia się z przestrzenią śmierci – grobowcem Elvise i jego rodziny: „Wejście strzegły dwa białe, kamienne lwy tuż przy ażurowych ławkach. Kilka schodków i ze słuchawkami – przewodnikami na uszach otwieram drzwi, przez które On wchodził i wychodził tyle razy [...] Wszystko eleganckie, piękne, dopięte w wystroju. Rozstawione nakrycia, a więc pora przed obiadem. Za chwilę zjawia się domownicy... Wracam pod żyrandol. Na schody do prywatnych apartamentów Artysty wstęp wzbroniony. To nadal dom prywatny. [...] A na górze jest ponoć pozostawiona, nietknięta pościel, gdy ostatniego ranka Elvis wstał z łóżka. W łazience rzucona, jakby przed chwilą użyta, pasta ze szczoneczką do zębów... Gospodarz musiał na moment gdzieś wyskoczyć. Na pewno jest w domu... Za schodami kuchnia, sypialnia jego babci, rodziców i wąskimi schodami w dół schodzimy do części klubowej. Wygląda na to, że Elvis spędzał tam z przyjaciółmi sporo czasu, nie narzekając na nudę. Jest pokój bilardowy z przepięknie zdobionymi ścianami i sufitem, barek, wygodne fotele, kanapy, niezwykły stół z uciętego nieregularnego pnia drzewa, trzy obok siebie telewizory [...], gdzieś w kącie na fotelu gitara... On zaraz wróci, wyszedł tylko na chwilę... [...] Cichutki plusk wody z małej fontanny czyni ciszę niemal sakralną. Liście i wstążki z zawieszonych urodzinowych ozdób, mimo lekkiego wiatru, zachowują się jeszcze ciszej. Stoję sam przed nimi zadumany. Pod nazwiskiem Elvis Aaron Presley pochylam się nad tekstem, który potęguje wrażenie. Dreszcze niezwykłego wzruszenia dają znać, gdzie jestem” (Czajkowski 2015).

z intensywnej obecności w nich wątków, motywów, tematów, postaci ważnych z uwagi na oczekiwane przesłania wywodzone z historii” (Bednarek 2012a: 9; zob. też np. Bednarek 2012b: 33–43).

Fani twórczości konkretnych artystów stanowią oczywiście tylko część wszystkich odwiedzających miejsca takie jak Graceland, Forest Lawn Memorial Park czy paryski cmentarz Père-Lachaise. Podróżują do nich także osoby, których główną motywacją jest ciekawość miejsca pochówku słynnej postaci oraz chęć sfotografowania/sfilmowania konkretnej przestrzeni i często publicznego udostępnienia fotografii lub filmu w przestrzeni mediów społecznościowych. Posiadłość Elvisa Presleya funkcjonuje jako osobliwy „krajobraz śmierci” i „miejsce wspominania” składające się ze zdjęć, instrumentów, przedmiotów codziennego użytku, strojów, obrazów, mebli, ekskluzywnych samochodów, a nawet prywatnych samolotów zmitologizowanej zmarłej gwiazdy rock and rolla. Rafał Szczerbakiewicz, wnikliwy badacz działalności artystycznej piosenkarza, celnie zauważa, że mit Presleya „spełnia skrycie utopijne oczekiwania amerykańskiego społeczeństwa. Jego obraz nie jest realny, jest hiperrzeczywistym wytworem mediów” (Szczerbakiewicz 2005: 176).

Fanom odbywającym tanataturystyczne podróże zależy na specyficznej formie kontaktu z wytworami kultury umierania, szczególnie w okresie, w którym przypadają rocznice odejścia konkretnych artystów(-ek). Wśród wspomnianych wytworów wyróżnia się przede wszystkim te materialne i niematerialne, jak zdarzenia, kulinaria czy ubiór (Tanaś 2013: 32). Warto przyrzeć się jeszcze wybranym przestrzeniom, miejscom i wytworom tanatycznym, ale także pośmiertnym „semioforom” (Pomian 2006: 100–101) związanym z postacią zasłużonego dla kultury muzyki rockowej i metalowej artysty, mianowicie Iana „Lemmy’ego” Kilmistera.

Nekrografie (medialne) w poszerzonym polu wytworów kultury śmierci. Causus Iana Kilmistera

Spośród miejsc pamięci i wytworów tanatycznych istotnych w obszarze rockowej kultury muzycznej wspomniano już rzeźby, pomniki, a także domy-muzea, w których „dokumentowane” są artystyczne ślady twórców muzycznych. Ważnymi i wywołującymi silne emocje wśród fanów-tanataturystów przestrzeniami śmierci są również miejsca związane z dramatycznymi zdarzeniami, szczególnie katastrofami i zamachami, w których zginęli zasłużeni artyści. Warto przypomnieć kilka z nich. W stanie Iowa, niedaleko Clear Lake, 3 lutego 1959 roku miał miejsce wypadek, w którym zginęli trzej amerykańscy pionierzy rock and rolla: Buddy Holly, Ritchie Valens i Jiles Perry Richardson (The Big Bopper). W miejscu katastrofy znajduje się upamiętniający twórców symboliczny pomnik, a dzień wypadku zapisał się w historii kultury popularnej jako „dzień, w którym umarła muzyka” (*The Day the Music Died*). Innymi tego typu przestrzeniami są: teren wypadku lotniczego, w wyniku którego zginął słynny amerykański heavymetalowy gitarzysta Randy Rhoads; klub Alrosa Villa w miejscowości Columbus w stanie Ohio, gdzie 8 grudnia 2004 roku od strzałów zamachowca Nathana Gale’a zmarł gitarzysta Dimebag Darrell, znany z występów w ważnych metalowych zespołach Pantera i Damageplan; brama apartamentowca The Dakota na Manhattanie,

gdzie 8 grudnia 1980 roku John Lennon, najśłynniejszy z Beatlesów, został postrzelony przez Marka Davida Chapmana. Przykłady można mnożyć, wystarczy jednak ograniczyć się do tych kilku wyrazistych, regularnie wspominanych przez fanów wydarzeń i symbolicznych obiektów z kulturowej historii rocka i metalu.

W związku z postacią jednego z prekursorów muzyki heavymetalowej, zmarłego 28 grudnia 2015 roku w Los Angeles wokalisty i basisty Motörhead Iana „Lemmy’ego” Kilmistera, warto wskazać także inne formy i miejsca pamięci związane z tym charakterystycznym brytyjskim muzykiem. Na cześć artysty w różnych krajach przygotowywane są rzeźby i pomniki. Do bardziej udanych pod względem estetycznym przedsięwzięć tego typu zaliczyć można spektakularny pomnik umieszczony na terenie muzycznego festiwalu Hellfest, odbywającego się w miejscowości Clisson we Francji. Warto przytoczyć fragment opisu festiwalowej scenerii sporządzonego przez Piotra Rutkowskiego dla internetowej platformy magazynu „Gitarzysta”:

Tematem Hellfest 2016 był zmarły niedawno Lemmy Kilmister. Koszulki z jego podobizną zdobiły większość torsów noszących festiwalowe t-shirty. Przed wejściem na scenę „War zone” postawiono wysoki na kilkanaście metrów pomnik Lemmy’ego. Generalnie wszędzie czuło się obecność króla. Drugi dzień festiwalu był zdecydowanie dniem wokalisty Motörhead. Po zakończonym koncercie Twisted Sister, Campbell wyszedł jeszcze raz na scenę i powiedział kilka ciepłych słów na temat festiwalu i zmarłego kolegi. Puszczono fragment występu Motörhead z Hellfest, co rozpoczęło niemal piętnastominutowy pokaz fajerwerków, układających się na koniec w napis „RIP LEMMY”. Poruszający i z rozmachem zorganizowany ukłon w stronę prawdziwej gwiazdy rocka (Rutkowski 2016)¹⁰.

Koncepcję wspomnianego pomnika (ilustracja 1) przygotowała francuska rzeźbiarka Caroline Brisset.

Omawiając przypadek Kilmistera, warto wspomnieć o niekonwencjonalnych formach pochówku. W XXI wieku zaobserwować można wyraźnie zmieniające się trendy w obszarze usług funeralnych. Zainteresowanie wzbudza kryptonika, organizowane są „pochówki diamentowe”, polegające na przekształcaniu prochów ludzkich w diamenty, planowane są także „pochówki kosmiczne”, podczas których ma dochodzić do dyspersji prochów w przestrzeni kosmicznej. Rozwija się zatem przemysł funeralny i nekrobiznes. Jak wskazuje Anna Karnat:

Nowinki w postaci wirtualnych memoriałów, mikrochipów z zakodowanymi informacjami o zmarłym (montowane na nagrobkach), wykorzystanie multimediiów, wykonywanie „diamentów pamięci” (z prochów lub włosów) czy też zastosowanie innych nieznanych dotąd akcesoriów (baldachimów, urn wodnych) mają już miejsce i współegzystują z tradycyjnymi elementami kultury pochówku (Karnat 2017: 379).

¹⁰ Proces powstawania monumentalnego posągu można prześledzić w krótkim filmie zamieszczony na oficjalnym kanale grupy Motörhead w serwisie YouTube, zob. https://www.youtube.com/watch?v=PH0ZXKu2zzA&ab_channel=Mot%C3%B6rheadOfficial (dostęp: 12.10.2023).

Według informacji przekazanych przez prezentera muzycznego Rikiego Rachtmana część prochów lidera grupy Motörhead, zgodnie z jego prośbą, umieszczono w specjalnych urnach-nabojach (zob. ilustracja 2), które następnie przekazano najbliższym znajomym zmarłego artysty. Menedżer trasy zespołu Eddie Rocha oraz asystentka produkcji Emma Cederblad w ramach nietypowego hołdu dla Kilmistera, wykorzystując tusz zmieszany ze śladową ilością prochów muzyka, zrobili sobie tatuaże ukazujące portret artysty oraz wizerunek asa pikowego, nawiązującego do słynnego albumu (i utworu) brytyjskiej grupy. Za przygotowanie tatuaży odpowiadała Stina Nyman ze studia Eye Scream Tattoo.

Organizatorzy 32. edycji metalowego festiwalu Wacken Open Air także postanowili oddać hołd zmarłemu muzykowi. W ramach wydarzenia zatytułowanego „Lemmy Forever” część prochów artysty została złożona w festiwalowej przestrzeni – w gospodzie Landgasthof Wacken, w której utworzono specjalną izbę, miejsce pamięci heavymetalowego idola. W ceremonii brali udział gitarzysta Phil Campbell oraz perkusista Mikkey Dee – muzycy, którzy współtworzyli zespół Motörhead do momentu śmierci Anglika.

Stanisław Rosiek postuluje, aby biografię dopełniała nekrografia w celu ukazania całości czyjejś egzystencji (Rosiek 1997: 110; zob. też Rosiek 2013)¹¹. W szeroko pojętym polu kultury rockowej po śmierci rozpoznawalnych twórców pojawiają się rozmaite materialne wytwory: teksty biograficzne, filmy dokumentalne, dedykowane artystom katalogi i czasopisma, plakaty, płyty z przebojami lub coverami utworów zmarłych muzyków, różnorodne gadżety z wizerunkiem twórców itp. Spośród wytworów niematerialnych związanych z rockowymi i metalowymi praktykami fanowskimi warto wskazać zloty i spotkania, podczas których wspomina się zmarłych idoli. Jako przykład podać można zjazdy fandomu grupy Motörhead, działającego pod nazwą Motörheadbangers. Wspólne biesiadowanie, dyskutowanie i muzykowanie grup fanowskich (m.in. wykonywanie coverów) to elementy szeroko pojętej kulturowej praxis (por. Białkowski, Burszta, 2020) tej (post)subkulturowej społeczności miłośników i miłośniczek twórczości Iana Kilmistera.

W poszerzonym nekrologicznym polu związanym z grupą Motörhead i personą Lemmy’ego (po 28.12.2015, tj. po dniu śmierci wokalisty) wskazać można różnorodne praktyki, narracje, kulturowe „produkty” i wydarzenia:

- Publikacje pośmiertne i narracje komemoratywne, wśród których wymienić warto biografię autorstwa dziennikarza muzycznego Micka Walla *Lemmy: The Definitive Biography* (2016) czy książkę Iana Carrola pt. *Lemmy: Memories of a Rock 'N' Roll Legend* (2016).
- Pośmiertnie wydane utwory, w których głos Kilmistera został wykorzystany do stworzenia duetu z innym twórcą. Przykładem takiej „współpracy” jest kompozycja *Hellraiser Mashup* z 2021 roku, która powstała przy współudziale innego prekursora sceny heavymetalowej, Johna „Ozzy’ego” Osbourne’a.
- Nowe, oryginalne utwory artysty wydane już po jego śmierci, np. na płycie *Bad Magic: Seriously Bad Magic* (2023), będącej poszerzonym wydaniem albumu *Bad Magic* z 2015 roku, znalazły się dwa premierowe utwory – *Bullet In Your Brain*

¹¹ Zob. też Panagiotopoulos, Espirito Santo 2019.

Ilustracja 1. Statua lana „Lemmy’ego” Kilmistera w przestrzeni festiwalu Hellfest w 2016 roku

Źródło: <https://magazyngitarzysta.pl/muzyka/relacje/20354-hellfest-2016-17-19-06-2016-clisson-francja/37026/111102> (dostęp: 15.10.2023)

Ilustracja 2. Ozdobny pocisk zawierający niewielką ilość prochów Kilmistera

Źródło: <https://twitter.com/RikiRachtman/status/1374084042853904388/photo/1> (dostęp: 15.10.2023)

oraz *Greedy Bastards*. Do wydawnictwa dołączono także zapis audio z koncertu *Live at Mt Fuji Festival 2015 – Sayonara Folks!*

- Reedycje ważnych w dyskografii grupy płyt, np. *Overkill czy Another Perfect Day (40th Anniversary)*; kolekcjonerskie boxy, np. *Ace of Spades 40th Anniversary Edition, Deluxe*, i liczne albumy koncertowe, np. seria *The Löst Tapes*.
- Oryginalne, dedykowane Kilmisterowi i nierzadko utrzymane w stylistyce muzycznej grupy Motörhead utwory nagrane przez innych wykonawców, np. kompozycje *No Son of Mine* zespołu Foo Fighters, *Murder One* Metalliki czy *They Played Rock And Roll* formacji Saxon.
- Albumy w całości składające się z coverów utworów grupy Motörhead, np. płyta *Feriously Stöned* różnych mniej popularnych wykonawców, m.in. Hyborian, Blood Spell czy Hossferatu.
- Działalność koncertowa zespołów funkcjonujących w formule „tribute to Lemmy & Motörhead”. Ciekawym przykładem z krajowej sceny metalowej jest tzw. supergrupa Orgasmatron, w skład której wchodzi aktualnie długoletni frontman grupy Acid Drinkers Tomasz „Titus” Pukacki, Maciej Jahnz (gitarzysta Flapjack), Wojciech Hoffman (gitarzysta Turbo) oraz Michał Dolski (perkusista Titus Tommy Gun).
- *Fan art*, w którym to obszarze warto wyróżnić murale. Jeden z nich, autorstwa Jules Mack, ozdobił boczną ścianę słynnego hollywoodzkiego klubu nocnego (i koncertowego) Roxy Theatre.

Ten przykładowy zestaw obszarów i działań można uzupełniać niemal z każdym kolejnym miesiącem. Już jest planowany nowy pomnik upamiętniający Kilmistera, który stanie na terenie rodzinnej miejscowości muzyka Burslem w Stoke-On-Trent w Anglii¹², a twórczość artysty inspiruje kolejne pokolenia rockowych muzyków. Do działalności Anglika nawiązują liczne zespoły coverowe oraz tribute bandy, których członkowie w osobiwy sposób próbują imitować wizerunek, technikę gry na gitarze basowej (koniecznie firmy Rickenbacker) oraz styl śpiewania „Lemmy’ego” Kilmistera. Działalność różnorodnych współczesnych zespołów, a także wiele z omawianych wyżej zjawisk kulturowych wpisuje się w logikę retromanii, opisywanej trafnie przez Simona Reynoldsa. Zdaniem brytyjskiego krytyka muzycznego w dziejach nie było jeszcze „społeczeństwa tak zaprzątniętego artefaktami swej własnej niedawnej przeszłości” (Reynolds 2018: 13). Na tym właśnie, zdaniem dziennikarza, „polega różnica między retro a antykwaryzmem lub historią – na fascynacji stylem, modą, dźwiękami i gwiazdami, które zaistniały za naszej pamięci, czyli kulturą pop już raz przeżyta” (Reynolds 2018: 13–14).

Uwagi końcowe

Różne aktywności fanów rocka, w tym podróże tanatoturystyczne, pielęgnowanie pamięci o zmarłych idolach poprzez spotkania miłośników, dyskusje o twórczości,

¹² Zob. <https://www.stokesentinel.co.uk/news/stoke-on-trent-news/first-look-statue-legend-lemmy-8902758> (dostęp: 20.10.2023).

słuchanie utworów czy wykonywanie i reinterpretowanie muzyki pozostawionej przez muzyków gwarantuje artystom swego rodzaju nieśmiertelność. Edgar Morin, jeden z pionierów badań tanatologicznych, stwierdza, że śmierć jest „na pierwszy rzut oka, rodzajem życia, które przedłuża w ten lub inny sposób byt jednostkowy. Z tej perspektywy jest ona nie «ideą», lecz pewnym «obrazem» (jak mawiał Bachelard), metaforą życia czy też, jeśli się woli, pewnym mitem” (Morin 1993: 80). Badacz dostrzega, że już w dawnych słownikach zastępowano pojęcie śmierci, pisząc o „spoczynku, podróży, narodzinach w chorobie, wypadku, nieszczęściu, wejściu do krainy przodków, a najczęściej o wszystkim tym naraz” (Morin 1993: 80). Zdaniem francuskiego filozofa nieśmiertelność pozwala „nie tyle ignorować śmierć, ile, wprost przeciwnie, uznać jej obecność. Jeśli śmierć jako pewien stan jest przyswajana życiu, ponieważ wypełnia się ją metaforami życia, to jest ona, gdy się pojawia, pojmowana dokładnie jako zmiana stanu, «coś», co zmienia normalny porządek życia” (Morin 1993: 80).

Będąc przedmiotem zainteresowania w niniejszym szkicu miejsca śmierci i spoczynku muzycznych idoli, owe specyficzne tanatyczne przestrzenie pamięci, wpływają na złożone mity twórców i ich zmetaforyzowane pośmiertne obrazy. Fani metalu i rocka, często wyraźnie zróżnicowani wiekowo (np. miłośnicy Elvisa Presleya czy Chestera Benningtona), tęskniąc za możliwością uczestnictwa w jeszcze jednym (wyobrażonym, wymarzonym, hiperrealnym) koncercie zmarłego idola, z którego twórczością i artystyczną aurą czują symboliczną, nostalgiczną więź, podejmują rozmaite formy kulturowej praxis – tworzą autorskie narracje, kolekcjonują płyty winylowe, magazyny i gadżety, a także inicjują tanatoturystyczne wędrowki – współtworząc struktury odczuwania oparte na „długim trwaniu w rocku” (Burszta 2019: 45).

Bibliografia

- Bednarek Stefan. 2012a. Mnemotopika polska. W: Pamięć jako kategoria rzeczywistości kulturowej. Jan Adamowski, Marta Wójcicka (red.). Lublin. 33–43.
- Bednarek Stefan. 2012b. „Mnemotoposy. Słowo wstępne”. *Przegląd Kulturoznawczy* 1(11). 5–11.
- Bennett Andy. 2015. Mediation, Generational Memory and the Dead Music Icon. W: *Death and Rock Stars*. Catherine Strong, Barbara Lebrun (red.). Farnham–Burlington. 61–71.
- Białkowski Andrzej, Burszta Wojciech J. (red.). 2020. *Oblicza muzycznej praxis. Debaty, terytoria, reduty nadziei i oporu*. Gdańsk–Warszawa.
- Burszta Wojciech J. 2019. Yes i długie trwanie w rocku. W: *Kultura rocka 2. Słowo, dźwięk, performance*. Jakub Osiński, Michał Pranke, Paweł Tański (red.). Toruń. 259–268.
- Czas Kultury*. 2017. 4(195).
- Jeziński Marek. 2018. „W pogoni za nostalgicznym mitem rockowego boomu. Festiwal Muzyków Rockowych w Jarocinie jako miejsce pamięci”. *Athenaeum* 57. 124–140.
- Jeziński Marek. 2021. „Idole – buntownicy – artyści. O rytualności i rolach artystycznych w muzyce rockowej”. *Kultura Współczesna* 2(114). 103–119.
- Karnat Anna. 2017. „Ponowoczesne gry w przestrzeni tanatycznej, czyli o zmianach w kulturze pochówku w Polsce”. *Argument. Biannual Philosophical Journal* 7(2). 365–381.

- Kosek Jakub. 2019. „Tanatoekshibicjonizm medialny w perspektywie (metal) music studies. Rekonesans”. *Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura* 11(3). 46–56.
- Kuligowski Waldemar (red.). 2018. *Miejsca oporu. O kontrkulturach kultury polskiej*. Poznań.
- Lee Raymond L.M. 2008. „Modernity, Mortality and Re-Enchantment: The Death Taboo Revisited”. *Sociology* 42(4). 745–759.
- Maddrell Avril, Sidaway James D. (red.). 2010. *Deathscapes. Spaces for Death, Dying, Mourning and Remembrance*. Farnham–Burlington.
- Morin Edgar. 1993. *Antropologia śmierci*. W: *Antropologia śmierci. Myśl francuska*. Stanisław Cichowicz, Jakub M. Godzimirski (przeł.). Warszawa.
- Muszel Magdalena. 2007. „Tanatoturystyka – mroczna strona turystyki”. *Kultura i Społeczeństwo* 51(1). 151–168.
- Nora Pierre. 2009. „Między pamięcią a historią: Les Lieux de Mémoire”. Mateusz Borowski, Małgorzata Sugiera (przeł.). *Didaskalia – Gazeta Teatralna* 105. 20–27.
- Orzeszek Jakub, Rosiek Stanisław (red.). 2022. *Nekroprzemoc. Polityka, kultura i umarli*. Gdańsk.
- Panagiotopoulos Anastasios, Espirito Santo Diana (red.). 2019. *Articulate Necrographies. Comparative Perspectives on the Voices and Silences of the Dead*. New York.
- Perera Suvendrini, Pugliese Joseph (red.). 2022. *Mapping Deathscapes. Digital Geographies of Racial and Border Violence*. London–New York.
- Pomian Krzysztof. 2006. *Historia. Nauka wobec pamięci*. Lublin.
- Reynolds Simon. 2018. *Retromania. Jak popkultura żywi się własną przeszłością*. Filip Łobodziński (przeł.). Warszawa.
- Rosiek Stanisław. 1997. *Zwłoki Mickiewicza. Próba nekrografii poety*. Gdańsk.
- Rosiek Stanisław. 2013. *Mickiewicz (po śmierci). Studia i szkice nekrograficzne*. Gdańsk.
- Szczerbakiewicz Rafał. 2005. „The Way It Was”. *Sceniczne strategie Elvise Presleya 1954–1977*. W: *W teatrze piosenki*. Izolda Kiec, Michał Traczyk (red.). Poznań. 175–190.
- Szpociński Andrzej. 2008. „Miejsca pamięci (lieux de mémoire)”. *Teksty Drugie* 4(112). 11–20.
- Tanaś Sławoj. 2008. *Przestrzeń turystyczna cmentarzy. Wstęp do tanatoturystyki*. Łódź.
- Tanaś Sławoj. 2013. *Tanatoturystyka. Od przestrzeni śmierci do przestrzeni turystycznej*. Łódź.

Netografia

- Czajkowski Antoni. 2015. *Byłem w domu Elvise*. http://e-grajewo.pl/wiadomosc,Bylem_w_domu_Elvise,24360.html (dostęp: 20.04.2023).
- <https://twitter.com/RikiRachtman/status/1374084042853904388/photo/1> (dostęp: 15.10.2023).
- <https://www.instagram.com/rainbowbarandgrill/> (dostęp: 5.10.2023).
- Motörhead Official. 2022. *The Making of The Lemmy Statue at Hellfest*. https://www.youtube.com/watch?v=PH0ZXKu2zzA&ab_channel=Mot%C3%B6rheadOfficial (dostęp: 12.10.2023).
- Rutkowski Piotr. 2016. *Hellfest 2016 – 17–19.06.2016 – Clisson (Francja)*. <https://magazyn gitarzysta.pl/muzyka/relacje/20354-hellfest-2016-17-19-06-2016-clisson-francja> (dostęp: 10.03.2023).

Streszczenie

Celem artykułu jest charakterystyka wybranych zagadnień związanych z turystycznymi podróżami fanów rocka i metalu do „przestrzeni śmierci”. W tekście, oprócz nakreślenia specyficznych obszarów rockowej tanatoturystyki, omówione zostały niektóre aspekty dotyczące komponentów medialnych nekrografii. Symboliczne elementy „pośmiertnej egzystencji” metalowego idola omówiono na przykładzie zmarłego w 2015 roku muzyka Iana „Lemmy’ego” Kilmistera. Opracowanie stanowi wstępne rozpoznanie złożonych zjawisk wpisujących się w problematykę tanatoantropologii kultury metalowej, ciągle niepogłębionej w rodzimych badaniach muzykoznawczych.

After the death of an idol: From thanatic space to media necrography

Abstract

The purpose of this article is to characterize selected issues related to the tourist travels of rock and metal fans to deathspaces. In addition to outlining specific areas of rock thanatourism, the text discusses some aspects of the media components of necrography. The symbolic elements of a metal idol's "posthumous existence" are explored using the example of musician Ian "Lemmy" Kilmister, who passed away in 2015. The study is a preliminary recognition of the complex phenomena that are part of this area, still not thoroughly examined in domestic popular music studies; it focuses on the problematic thanatoanthropology of metal music culture.

Słowa kluczowe: tanatoturystyka fanów, kultura muzyki metalowej, tanatologia rocka, nekrografia medialna

Keywords: thanatourism of fans, metal music culture, rock thanatology, media necrography

Jakub Kosek – dr nauk humanistycznych, adiunkt w Katedrze Mediów i Badań Kulturowych w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie. Współorganizator i pomysłodawca muzykoznawczych konferencji naukowych (krajowy cykl „Metal Music Studies” od 2017 oraz „Kultury muzyki popularnej” od 2023). (Współ)redaktor monografii wieloautorskich i tomów czasopism, ostatnio m.in. *Żywioły i ideologie w narracjach muzyki metalowej* (Kraków 2022), numer „AUPC. Studia de Cultura” pt. *Metal Music Studies in Central and Eastern Europe. Subject Areas, Research Methods and Perspectives*, współredaktor Mirosław Vrzal (14.3/2022), tom „Przeglądu Kulturoznawczego” pt. *Muzyczne transgresje, inwersje, brikoláže. Kulturowe warianty muzyki popularnej*, współredaktor Paweł Tański (3/2023). Publikował m.in. w „Kulturze Współczesnej”, „Przeglądzie Kulturoznawczym” i „Forum Poetyki”. Sekretarz kwartalnika „Annales Universitatis Paedagogicae Cracoviensis. Studia de Cultura”. Aktualne zainteresowania badawcze: multimodalność muzyki popularnej, (tanato)antropologia kultury metalowej, manifestacje artystyczne w twórczości (hard)rockowej w XXI wieku.

